

מוסדות
**דרבי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי **אשר וייט שליט"א**

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

ויעא אל אחיו זירא בסבלתם

הלכה

חסתכנות להצלת חברו
ובדין חיי שעה בהצלת נפשות

פרשת שמות תשפ"ד

שנה כ"ה - קובץ י"ב [תתס"ז]

יד"לע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

פרשת שמות

הסתכנות להצלת חברו

ובדין חיי שעה בהצלת נפשות

"ויאמר ה' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים
המבקשים את נפשך" (ד' י"ט).

א

אם חייב לסכן עצמו להצלת הכלל

הנה חידוש עצום כתב המשך חכמה בפירוש פסוק זה, דאילולי שמתו כל האנשים שבקשו את נפשו של משה רבינו לא היה הקב"ה מצוה עליו לפקוד את בני ישראל במצרים ולהושיעם מצרתם, דאין אדם חייב לסכן את נפשו אפילו להצלת הכלל. ומכאן יצא לחז"ל מה שחידשו (מכות י"א ע"ב) דרוצח שגלה לעיר המקלט אינו יוצא משם אפילו כל ישראל צריכים לו כיואב בן צרויה שר צבא ישראל, דאף במקרה של הצלת כל ישראל אין האדם חייב לסכן את נפשו, דכיון שיש רשות לגואל הדם להורגו אינו יוצא מעיר המקלט אפילו כל ישראל צריכים לו, וכך למדו חז"ל מפסוק זה.

וכדרכו כתב שוב באור שמח (פ"ז מהלכות רוצח הלכה ח') לבאר את דברי הרמב"ם שכתב שם:

"הגולה אינו יוצא מעיר מקלטו לעולם ואפילו לדבר מצוה או לעדות, בין עדות ממון בין עדות נפשות, ואפילו להציל נפש בעדותו או להציל מיד הגייס או מיד הנהר או מיד הדליקה ומן המפולת, ואפילו כל ישראל צריכין לתשועתו כיואב בן צרויה אינו יוצא משם לעולם עד מות הכהן הגדול. ואם יצא התיר עצמו למיתה כמו שביארנו".

וכתב הגרמ"ש דזה הטעם שאין הרוצח יוצא מעיר מקלטו אף שכל ישראל צריכים לו והצלת החיים תלויה בו, דאין אדם מצווה לסכן עצמו אף להצלת כלל ישראל. ומשום כך כתב הרמב"ם בסוף הלכה זו דאם יצא מעיר המקלט התיר עצמו למיתה, דזה נתינת טעם לכל עיקר הלכה זו דאינו יוצא, עי"ש.

הסתכנות להצלת חברו

אך לדידי כל פירוש זה תמוה, וכי יד ה' תקצר שהקב"ה כביכול יושב ומצפה שימותו המבקשים נפשו של משה כדי לשלחו להיות מושיען של ישראל. אמנם ידעתי שי"ל דפסוק זה בא ללמדנו הלכה, אך מ"מ אין הדברים מתיישבים על הלב, הלא משה רבינו התרים בפניו של פרעה והוכיחו בדברים קשים כגידין בשם ה', וע"כ דהקב"ה ניצב עליו לשמרו מן הנזק ולהציל נפשו ממות וא"כ מה חשש יש ממבקשי נפשו.

וגם במה שפירש במשנה במס' מכות נראה יותר דאם היה בזה באמת הצלת ישראל מסכנת מוות הרי גם גואל הדם מצווה להציל את ישראל וממילא אסור לו לפגוע במי שיוצא להצילם, ואם מחשש שיחם לבבו ויהרגנו ללא רשות, יש ביד הבי"ד לאסרו בשלשלאות ונחשתיים, או להפקיד שומרים על הרוצח בצאתו מעיר המקלט להציל את ישראל.

וע"כ נראה כמ"ש במנחת אשר במדבר (סימן ק"ב) דלעולם אין גדר סכנה גמורה אם פלוני הוא שר צבא ישראל או אלמוני במקומו, ואף שכל ישראל צריכים לו, אין בזה גדר פיקוח נפש ממש. ואף שלשון הרמב"ם "ואפילו להציל נפש" משמע לכאורה דאכן מדובר בהצלת נפשות, אין בזה כל תימה שודאי בהצלת נפשות עסקינן, אך אין דין פקו"נ שיתעסק דוקא פלוני ולא אלמוני, וז"פ. וגם מש"כ הרמב"ם דאינו יוצא להציל מן הדליקה והמפולת, מסתמא מיירי שיש מצילים רבים ואין דין פקו"נ ממש בצאתו לסייע, אלא צרכי רבים בלבד, וקמ"ל דאינו יוצא אף לצרכי רבים, ודו"ק.

ונראה טעם נוסף לדחות את דברי האור שמח, דכבר כתבו גדולי האחרונים דהצלת כלל ישראל שאני, ויש בזה שתי סגנונות:

א. י"א דדין מלחמה שאני כי זה טבעה של מלחמה שהלוחמים מסתכנים והרי התירה תורה אף מלחמת הרשות, וע"כ דבמלחמה מותר להסתכן, וק"ו שמותר לחיילים להסתכן כדי להציל חיי אזרחים או חיי חבריהם בשדה הקרב, כ"כ הנצי"ב בהעמק דבר (בראשית ט' ה').

ועיין בשו"ת חת"ס (חו"מ סימן מ"ד) שביאר את דברי הגמ' במס' שבועות (ל"ה ע"ב) "דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא", דכיון דהוי תיקון המדינה וצורך הנהגתה, מותר לסכן חיילים אף שאין בזה פקו"נ, וכ"כ בשו"ת (או"ח סי' ר"ח).

הסתכנות להצלת חברו

וכעין דבריו כתב תלמידו הגדול זקננו מהר"ם א"ש בשו"ת אמרי אש (יו"ד סימן נ"ב) שנשאל במי שעוסק בתורה וגוייס לצבא נכרי אם מותר לו לשלם כסף ליהודי אחר שיתנדב לעבודת הצבא תחתיו, או שמא כיון שיש בזה סכנה גמורה אסור לו לסכן חבירו ולמלט נפשו וכתב דאין בזה איסור דמלחמה שאני, עי"ש. [אמנם צ"ע בסברא אם הלכה זו נוהגת בצבא נכרי ואכמ"ל].

ב. אך מצינו מקורות רבים דלא רק במלחמה, אלא כל שיש כאן הצלת כלל ישראל שאני, וכך כתבו הראשונים לגבי אסתר המלכה ויעל אשת חבר הקיני, דאף ג"ע הותר לצורך הצלת ישראל, ובודאי שמוותר ליחיד לסכן עצמו להצלת כל ישראל ופשוט דאף מחוייב הוא לעשות כן, ולענ"ד פשוט דאין לך מיגדר מילתא והוראת שעה גדול מהצלת כל ישראל, ובהוראת שעה למיגדר מילתא דוחין דבר מן התורה אף בקום ועשה, והארכתי בכ"ז במק"א.

סו"ד לענ"ד כל דברי גאון ישראל הגרמ"ש צריכים תלמוד.

ב

המסתכן כדי להציל את חבירו

והנה בעיקר שאלה זו האם יש חיוב על האדם להסתכן כדי להציל אחרים נודעה מחלוקת הפוסקים בחו"מ (סימן תכ"ו), דהבית יוסף הביא שם את שיטת הגהות מיימוניות (פ"א מהלכות רוצח הט"ו) שהביא מן הירושלמי דחייב אדם להכניס עצמו לספק סכנה כדי להציל את חבירו מסכנה גמורה וודאית. אך בשולחן ערוך לא העתיק הלכה זו, והסמ"ע (שם ס"ק ב') כתב דבאמת אין דעתו כך להלכה ולפיכך לא העתיקה בשו"ע, עי"ש.

אמנם נחלקו האחרונים האם רשות ביד האדם להסתכן אף שאינו חייב לעשות כן, כ"כ בהעמק שאלה (שאלתא קכ"ט אות ד') ובתפארת ישראל על המשניות (יומא רפ"ח), עי"ש.

אמנם הרדב"ז (בשו"ת ח"ג סימן תרכ"ז) כתב דחסיד שוטה הוא, ומשמע מדבריו דאיסור יש בדבר, ועיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סימן קע"ד ד') שחילק בין המכניס עצמו לסכנה ודאית דאסור אבל בספק נקט דאף שאינו מחוייב מ"מ רשאי הוא, עי"ש.

הסתכנות להצלת חברו

אך יסוד גדול כתב בזה בשו"ת הרדב"ז ח"ה סי' רי"ח (אלף תקפ"ב) דשאלה זו תלויה במידת הסיכון אותה נוטל המציל על עצמו, דאם נוטה הדבר יותר להצלה מדת חסידות היא, ואם נוטה הדבר ח"ו למוות אין לו להסתכן עי"ש. וכבר כתבתי במק"א דכך נהגו לגבי תרומת כליות והשתלת מח עצמות וכדו', דאף שאין בזה חיוב מ"מ מדת חסידות היא שבני משפחה יתרמו איבר ע"מ להציל את שאר בשרם מרדת שחת, ואכמ"ל (והארכת בזה בשו"ת מנחת אשר ח"ג סימן קכ"ג).

ולענ"ד יש ראיה מפורשת מן הירושלמי שמותר לאדם להכניס עצמו לסכנה מסויימת כדי להציל את חברו מסכנה גמורה. במסכת תרומות (מ"ז ע"א) איתא:

"רבי אימי איתצד בסיפסיפה, אמר ר' יונתן יכרך המת בסדינו [רב אמי נשבה ור' יונתן אמר שיש להכין לו תכריכים, וכונתו שודאי יהרגוהו] אמר ר"ש בן לקיש עד דאנא קטיל אנא מתקטיל, אנא איזיל ומשיזיב ליה בחיילא" [או שאהרוג אותם או שאיהרג, מ"מ אלך להצילו בכח].

הרי שרשב"ל הכניס עצמו לסכנה ע"מ להציל את חברו [ובסוף הצילו ע"י פיוס ולא ניזוק].

ושוב ראיתי בהעמק שאלה שם שכתב שכוונת ההג"מ והב"י לדברי הירושלמי הללו, כי גדולי הפוסקים הנ"ל לא ציינו לאיזה ירושלמי כוונתם. אלא שאם אכן כדבריו, יש להקשות דמה ראיה יש מן הירושלמי שהיב אדם להסתכן, ולכאורה אין לנו אלא שמותר לו לעשות כן אבל מנ"ל שיש בזה חיוב, וצ"ע.

וחידוש עצום כתבו בזה בעל אור החיים בספרו ראשון לציון (יו"ד סימן רמ"ז סעיף א') ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן רכ"ט) דאף שרבי עקיבא לימד שחייך קודמין לחיי חברך, אין זה אלא היתר אבל לא חובה, ורשאי האדם למסור את נפשו למיתה כדי להציל חברו, וכ"כ גם במחנה חיים (ח"ג יו"ד סי' ס"ה). אך אין זה דעת רוב הפוסקים שהבינו שהלכה זו חובה היא ולא רשות בלבד. וכך כתב היעב"ץ במגדל עוז (אבן בוחן פנה א' אות כ"ה) אלא שהתיר למסור נפשו להצלת רבו וכפי שמצאנו גם בדברי ספר חסידים (סימן תרח"צ). ובאמת דברי הלק"ט סתומים ועמומים אך כך נראה בכונתו, ודו"ק שם.

הסתכנות להצלת חברו

ובגוף המחלוקת בין רבי עקיבא לבן פטורה עיין במש"כ במנחת אשר (בראשית סי' נ"ז אות ח', ויקרא סימן פ').

ג

במאי דלא חיישינן לפקו"נ במלחמה

והנה הבאתי לעיל (אות א') מה שחידשו האחרונים דלא חיישינן כ"כ לפיקו"נ במלחמה, ובביאור ענין זה מצינו שתי דרכי הבנה בדברי האחרונים:

א. החתם סופר (שו"ת חו"מ סימן מ"ד) סבר דיסוד הלכה זו משום דינא דמלכותא דינא, וזאת לפי הבנתו דכל עיקר הלכה זו דדינא דמלכותא ילפינן מהא דכתיב (שירי השירים ח' י"ב) "האלף לך שלמה ומאתים לנוטרים את פריו". ואמרו בשבועות (ל"ה ע"ב): "דאמר שמואל מלכותא דקטלא חד משיתא בעלמא לא מיענשא" וליף לה מהא דמאתים הוי חד משיתא מאלף.

אך כבר כתבתי במק"א (שו"ת מנחת אשר ח"ב סימן קכ"א) שדברי החתם סופר תמוהים, דהלא מצינו בראשונים שני דרכי הבנה בהא דדינא דמלכותא דינא, שיטת הרשב"א והר"ן בנדרים (כ"ח ע"א) משום שהארץ שלו, ושיטת הרשב"ם (כ"ב נ"ד ע"ב) ותרומת הדשן (סימן שמ"א) משום שבני המדינה קיבלו עליהם את עול מלכותו של המלך, ומהי"ת לחדש בזה דרך שלישיית ללא כל הכרח.

ועכ"פ מבואר בדברי החתם סופר שיסוד הלכה זו משום דינא דמלכותא ורשות ביד המלך לשלוח את בני עמו למלחמה ומצווים המה להלחם וליהרג.

וכן צ"ל בדברי תלמידו הגדול זקנינו מהר"ם א"ש בשו"ת אמרי אש (יו"ד סימן נ"ב) שכתב לגבי שאלת הקנטוניסטים, שבזמנם דרשו השלטונות מקהילות ישראל להוציא מתוכם מספר מסויים של צעירים יהודיים לעבודת הצבא, השלטונות לא נקבו בשמות אלא דרשו מכל קהילה מספר מסויים לפי גודל הקהילה ומספר אוכלוסייה. העשירים נהגו לפתות את בני העניים להתנדב תמורת בצע כסף כדי לשחרר את בניהם מגזירה זו, ונשאל מהר"ם אם מותר לעשות כן.

ה

הסתכנות להצלת חברו

בין שאר הנידונים דן אם בכלל מותר לאדם לסכן את חייו בשירות צבאי בעיתות מלחמה, וכתב דכיון שמותר להלחם מלחמת הרשות ע"כ שאין איסור להסתכן בשירות הצבא, עי"ש.

ודבריו חידוש עצום דגם בצבא נכר הנלחם לטובת עם אחר מותר להסתכן, וע"כ דנקט שיסוד הלכה זו משום שדינא דמלכותא דינא, והלכה זו נאמרה בכל מלכי אומות העולם. והגאון הלך בסברא זו בדרכו של רבו הגדול החתם סופר אף שלא הביא דבריו.

אך לולי דבריהם נראה טפי שאין זה ענין כלל להא דדינא דמלכותא, והלכה זו לא ניתנה אלא כדיני ממונות (או בכעין דיני ממונות שהם תקנות שתיקנו לטובת הכלל, עיין שו"ת מנחת אשר ח"ב סימן קכ"א), ואין זה ענין כלל לדיני מלחמה, ובאמת אסור ליהודי להסתכן במלחמה לא לו, ולאבד את חייו בשירותו של עריץ מגויי הארץ, אא"כ חייו של בני עמנו בסכנה, ואז אפשר דהוי מלחמת דהוי מלחמת מצוה, וכמבואר בדברי הב"ח (או"ח סימן רמ"ט), עי"ש.

ב. וע"כ נראה דאין הלכה זו אלא במלחמת ישראל בלבד, ומדיני מלחמה היא, ולא מיבעיא במלחמת מצוה של כיבוש הארץ, או מלחמה נגד צר ואויב שבא להשמיד את ישראל וכמ"ש הרמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"א), אלא אף במלחמת הרשות, כיון שהתורה התירה למלך ישראל להילחם מלחמת הרשות, ומטבע המלחמה שנופלים בה חללים, ע"כ שהתורה התירה סיכון נפשות במלחמה.

וכן משמע מדברי המנחת חינוך (מצוה תכ"ד), הנצי"ב בחידושי לעירובין (מ"ה ע"א), וכ"כ בחידושי הגרי"ז (הפטרה לפר' בשלח), עי"ש.

וכן נראה ביאור הלכה זו.

ויש לעיין לפי זה, האם היתר זה אינו אלא במה שבהכרח מסתכן החייל בהלחמו באויב, או שמא נאמר כיון שהותרה הותרה, ומצווה היא לסכן את נפשו במלחמה אף בסכנות שאינן בהכרח קשורות לעצם המלחמה.

ונפ"מ בהא שהרוצח בשגגה אינו יוצא מעיר מקלטו אפילו כיואב בן צרויה שר צבא ישראל, וכתב האור שמח שהטעם משום שאינו חייב להסתכן מצד גואל הדם שעלול לפגוע בו, דיש לעיין לפי הנ"ל האם חייב הוא להסתכן אף בסכנה זו, או שמא כיון שאין

הסתכנות להצלת חברו

כאן סכנת מלחמה אלא סכנה מן הצד מצד גואל הדם, שמא אין זה בכלל חובת החייל להסתכן במלחמה.

ולדעתי מסתבר, דאי משום הא אין לדחות דברי האור שמח, ואין סכנה זו בכלל חובתו להסתכן, אך מטעמים אחרים אין דברי האור שמח עיקר וכמבואר לעיל.

ד

אם יש דין מלחמה בזמן הזה

והנה יש לעיין אם יש דין מלחמה בזמן הזה, כשאין לנו לא מלך ולא כהן גדול ולא כהן משוח, ולא סנהדרין ולא אורים ותומים, דהלא שנינו במשנה (סנהדרין ב' ע"א):

"ואין מוציאים למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד".

ושם בגמ' (ט"ז ע"א) אמרו שהמלך נמלך בסנהדרין, והכהן גדול נשאל באורים ותומים.

ולכאורה משמע דללא כל הני אין יוצאים למלחמה, אך אין זה אלא במלחמת הרשות אבל למלחמת מצוה אין צריך לא סנהדרין ולא כל הני, ולהדיא מפורש במשנה שם, וכן לקמן (כ' ע"ב) דרק למלחמת הרשות אין המלך מוציא אלא על פי סנהדרין ולא במלחמת מצוה, וכ"ה ברמב"ם (הל' מלכים פ"ה ה"ב).

ועדיין יש לעיין במלחמת מצוה האם בעינן עכ"פ דין מלך ובזמנינו אין מלך בישראל.

ועוד צריך עיון מה גדר מלחמת מצוה.

דהנה כתב רש"י (סנהדרין ב' ע"א):

"במלחמת הרשות - כל מלחמה קרי רשות לבד ממלחמת יהושע, שהיתה לכבוש את ארץ ישראל".

ובפירוש המשנה להרמב"ם כתב שם:

הסתכנות להצלת חברו

"ומלחמת הרשות, למדנוה ממה שהיה דוד נוהג שלא היה יוצא למלחמת הרשות עד שהיה יועץ עם סנהדרי גדולה כמו שהוא מפורסם אצלנו ממנהגם עליהם השלום. ומלחמת הרשות היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהן ומלחמת מצוה היא מלחמת עמלק ושבעה עממין בלבד".

הרי שגם מלחמת עמלק הוי בכלל מלחמת מצוה, ולפי דבריהם אין בזמן הזה מלחמת מצוה. אך להדיא כתב הרמב"ם בהלכות מלכים ומלחמות (פ"ה ה"א):

"אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו".

הרי שגם עזרת ישראל מצר שבא עליהם הוי בכלל מלחמת מצוה, וידוע ופשוט שדברי הרמב"ם במשנה תורה מכריעים כנגד דבריו בפירוש המשנה, ובפרט שאין בהכרח סתירה בין דבריו (ואפשר דכאשר ישראל מותקפת ע"י אויב מילתא דפשיטא דהוי מלחמת מצוה, דאטו הוי אמינא שעלינו לפשוט צוארינו למות ולא להשיב מלחמה שערה ולהציל את ישראל, וכל כונת רש"י והרמב"ם במס' סנהדרין אינה אלא שבמלחמות יזמות שלא נכפו עלינו אין לנו מלחמת מצוה אלא בכיבוש הארץ ומלחמת עמלק, וכך נראה עיקר לענ"ד).

והלכות אלה לא נתבארו בהרחבה ע"י גדולי הראשונים והאחרונים מכיון שבחורבן בית שני בטלה המלכות מישראל, ולא נהגו הלכות אלה למעשה, ורק בתחילת ימי המדינה עסקו גדולי הפוסקים רבות בהלכות אלה, עיין שו"ת היכל יצחק (או"ח סימן ל"ז וסימן ל"ט), ותשובת רבי משולם ראטה (בשו"ת היכל יצחק או"ח סימן ל"ח), ובדברי הגרא"י ולדנברג בהלכות מדינה (ח"ב שער ד').

וכ"ק מו"ר בדברי יציב (חו"מ סימן פ"א אות ג') הביא את לשון המאירי (סוטה מ"ד ע"א) "אמר המאירי כל מלחמה שמלכי ישראל או מנהיגיהם נלחמים עם אויביהם הן מלחמת מצוה", ועוד האריך שם לטעון שהצלת כל ישראל ודאי מותר אדם ואף מחוייב לסכן את נפשו כמו שנתבאר לעיל, עי"ש.

הסתכנות להצלת חברו

ומ"מ לא אאריך בהלכות אלה, אך הנראה ברור ופשוט למעשה עפי"ד הרמב"ם בהל' מלכים דהצלת ישראל מצר שבא עליו ודאי הוי מלחמת מצוה, ועיין בב"ח (או"ח סימן רמ"ט) דאפילו כאשר קהילות ישראל שבחוץ לארץ מותקפות ע"י גויים, הצלתם הוי בכלל מלחמת מצוה, וק"ו בן בנו של ק"ו כאשר מדובר ביישוב היהודי הגדול בעולם השוכנים בארץ קדשנו.

והנה בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סימן ע"ח) כתב בתשובה לרבה של כפר חב"ד לגבי השאלה האם מלחמת ישראל בזמנינו צריכין סנהדרין וכדו', וכתב בהתנצלות שאין דרכו לענות בעניינים ציבורים ואינו חפץ בכך, אך כתב:

"ואולי שמעו ממני מה שאמרתי לתלמידי מה שאני סובר שענין מלחמה כיון שנוגע לפקוח נפש צריך ציוי מיוחד ואורים ותומים וסנהדרין אף במלחמת מצוה כמלחמת עמלק ומוכרח זה מהא דדוד ושלמה וכל מלכים הצדיקים לא יצאו להלחם בעמלק, וזה דבר ברור ומוכרח שלא שייך לפלוג ע"ז".

ולכאורה דבריו תימה ולהדיא מפורש במשנה ובגמ' דלא צריך סנהדרין ואורים ותומים אלא במלחמת הרשות ולא במלחמת מצוה, וכך כתב הרמב"ם (פ"ה ה"ב):

"מלחמת מצוה אינו צריך ליטול בה רשות בית דין, אלא יוצא מעצמו בכל עת, וכופה העם לצאת, אבל מלחמת הרשות אינו מוציא העם בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד".

אך אף האגרות משה הוסיף וכתב:

"ורק כשנפלו העכו"ם על ישראל כהא דאנטיוכוס מלך יון וכדומה דהוא להצלה עשו מלחמה בבית שני".

הרי דאף לשיטתו הצלת ישראל מצר שבא עליהם פשיטא דהוי מלחמת מצוה אף בזמן הזה. ובכל עיקרי דיני מלכות הארכתני במק"א, ואכמ"ל.

והנה יש לעיין במה שכתב הרמב"ם בסוף ההקדמה למנין המצוות:

"וידוע שהמלחמות וכבוש הארצות לא יהיה אלא במלך ובעצת סנהדרי גדולה (סנה' בא, טז א, כב, ה' סנה' פ"ה סה"א מלכים פ"ה ה"ב) וכהן גדול כמו שאמר (פינחס

הסתכנות להצלת חברו

כז) ולפני אלעזר הכהן יעמוד (עי' סנה' טז א). ולפרסום הענינים האלו כלם אצל רוב האנשים כל מצות עשה או לא תעשה שתהיה תלויה בקרבנות או בעבודות או במיתות בית דין או בסנהדרין או בנביא ומלך או מלחמת מצוה או מלחמת רשות לא אצטרך שאומר בה וזאת אין אנו חייבים בה אלא בפני הבית. כי זה מבואר ממה שזכרנו".

הרי לן דגם מלחמת מצוה לא נוהגת אלא בפני הבית, ולכאורה זה תימה וסותר דבריו שבהלכות מלכים שהצלת ישראל מצר ואויב הוי מלחמת מצוה. ולכאורה פשוט דמצוה זו נוהגת אף שלא בפני הבית, ואפשר דכונת הרמב"ם שאין מצוה זו נוהגת בגלות אלא כשישראל יושבים על אדמתם, והרמב"ם כתב לפי זמנו, ולא העלה על דעתו שעתידין ישראל לקבוע שלטון וממלכה בארץ שלא עפ"י מלך ונביא בסוף הימים.

ושוב שמתי אל לבי שבכל הדפוסים הקדומים של הרמב"ם אלא כתוב אלא מלחמת הרשות בלבד שאינה נוהגת אלא בפני הבית, ורק בדפוס ר' שבתי פרנקל הביאו גירסא זו, וצ"ע.

ולאחר כל הנ"ל באמת אפשר שאין בזמן הזה דין מלחמה, והצלת ישראל מצר שבא עליו מצותה מצד הצלת הנפש ומקורו מלא תעמוד על דם רעך.

ועדיין צ"ע.

ויצא אל אחיו וירא בסבלתם

ויצא אל אחיו וירא בסבלתם

"ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו" (שמות ב' י"א).

עוד טרם נגלה הקב"ה אל משה בלבת אש מתוך הסנה, הדבר הראשון שכתבה תורה על משה רבינו "ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם". "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם" (לשון רש"י). וביאור דברי רש"י שהזדהות משה עם סבלם של ישראל לא היה רגש טבעי וספונטני בלבד, אלא עבודה גדולה, "נתן עיניו ולבו להיות מיצר עליהם".

וכאשר ראה משה איש מצרי מכה איש עברי, שם נפשו בכפו ויך את המצרי ויטמנהו בחול. ולא רק במצרי המכה את ישראל, כאשר יוצא הוא ביום השני ורואה הוא שני אנשים עברים נצים, שוב עומד הוא לצד הנרדף ואומר רשע למה תכה רעך. ואף כשהוא רואה את גויי הארץ עושים עוולה, עומד הוא לצד הנרדף, כמ"ש:

"ויבאו הרעים ויגרשום ויקם משה ויושען וישק את צאנם" (ב' י"ז).

וכך אמרו חז"ל, שאכן בחן הקב"ה את משה, ומדת המבחן היתה הרחמים והחמלה, וכך אמרו רבותינו (שמות רבה ב' ב'):

"ומשה היה רועה... ואף משה לא בחנו הקדוש ברוך הוא אלא בצאן, אמרו רבותינו כשהיה מרע"ה רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי ורץ אחריו עד שהגיע לחסית כיון שהגיע לחסית נזדמנה לו בריכה של מים ועמד הגדי לשתות, כיון שהגיע משה אצלו אמר אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא עיף אתה הרכיבו על כתיפו והיה מהלך, אמר הקדוש ברוך הוא יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך חייך אתה תרעה צאני ישראל, הוי ומשה היה רועה".

ויצא אל אחיו וירא בסבלתם

"יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם" זו תכונת היסוד של מנהיג ישראל, החמלה והרחמים, והוא שאמר הכתוב "ויצא אל אחיו וירא בסבלתם".

וכאשר נגלה הקב"ה אל משה מתוך הסנה אומר הקב"ה (ג' ז')::

"ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאוביו".

משה דבק במידותיו של הקב"ה, מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הקב"ה יודע את מכאוביו של ישראל אף משה רבינו רואה בסבלותם.

ולפיכך זכה משה להיות שליח ה' אל עמו ישראל, לגאול את ישראל מגלותם לקרבם אל הר סיני ולהוריד להם את לוחות הברית מן השמים, וליתן להם את התורה הנקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג' כ"ב):

"זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחרב על כל ישראל חקים ומשפטים".

ברחמים ובחמלה הוא ינהגם, וכאשר ישא האומן את היונק נשא משה רבינו רעיא מהימנא את ישראל בחיקו. וכך דרכם וחובתם של מנהיגי ישראל עיני העדה.

וכך גם בזמנינו כאשר עדיין עומדים אנו בקשרי מלחמה נגד אויב אכזר, ובכל יום נהרגים חיילי ישראל לשברון לבנו, עלינו להרגיש ולהצטער בצערן של יותר מאלף וחמש מאות משפחות האבלים על מות יקיריהם ובכאבם של ישראל הנתונים בצרה ובשביה.

זכור אזכור איך מורי ורבי קדוש ישראל כ"ק אדמו"ר מצאנז זצ"ל כמה היה מצטער ונאנח על נפול חיילי ישראל בשעת מלחמה, והיה דורש להתפלל לשלומם והצלחתם.

ועוד זה היה נאה דורש ונאה מקיים לדרוש רק לטובתם ושבחם של כל ישראל וללמד עליהם זכות וחלילה שלא לקטרג.

ויצא אל אחיו וירא בסבלתם

ועתה ראיתי שכונה עמוקה טמונה בהנהגה זו, ובזכות הנהגה זו זוכים ישראל לנצחון במלחמה, וכך פירש רש"י את הכתוב בספר שופטים (פ"ו י"ב – י"ד):

"וירא אליו מלאך ה' ויאמר אליו ה' עמך גבור החיל".

"ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך".

ופירש רש"י:

"בכח הזכות הזה שלמדת סניגוריא על בני כך דרש רבי תנחומא".

ומקור התנחומא בפרשת שופטים (סימן ד):

"תתן לך אתה תמנה שופטים בכל שערים שפעמים בשבת בתי דינין יושבין בעיירות בשני ובחמישי ואם עמדה הלכה לפניהם היו שואלין לב"ד שבלשכת הגזית, ושפטו את העם משפט צדק שיהיו מטיין את העם לכף צדק, אמר רבי יהודה ברבי שלום שיהיו מטיין ומלמדין עליהם זכות לפני הקדוש ברוך הוא, ממי אתה למד מגדעון בן יואש שבימיו היו ישראל בצרה והיה הקדוש ברוך הוא מבקש אדם שילמד עליהם זכות ולא היה מוצא שהיה הדור דל במצות ובמעשים, כיון שנמצא זכות בגדעון שלמד עליהם זכות מיד נגלה עליו המלאך שנאמר (שופטים ו) ויבא אליו מלאך ה' ויאמר לו לך בכחך זה בכח זכות שלמדת על בני, הוי ושפטו את העם משפט צדק שיהיו מלמדין זכות על הדור".

הרי שגדעון זכה לנצח במלחמה בזכות שלימד זכות וסינוגריא על ישראל.

וכך נהגו גדולי עולם, כך ראיתי אצל מורי ורבי הקדוש וכך שמעתי.

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

